

ПРОЛОГ

Сонце хилилося до обрію. Його скісні промені ледве пробивалися крізь цупку завісу фіолетово-сірих хмар. Залишки чистого неба, яких дедалі меншало, відлякували холодно-синьою байдужістю. Коричнева пожухла трава й поодинокі листочки на кущах злякано здригалися під різкими подихами північного вітру. В заляклому просторі миготіли колючі крупинки першого снігу.

Ритмічні удари бубнів роз'ятрювали журбу й безнадію, які панували навкіл. Під їх тужливий супровід низка людей повільно спускалася звивистою стежкою до напівкруглого амфітеатру біля підніжжя величної кам'яної споруди. Раніше вся площа була вимощена білими плитами. Але час та погода невблаганно вносили корективи. Від колись суцільного настилу zostалися окремі острівці, все інше зав'язло в багнюці, вкрилося травою або сховалося під каламутними ковбанами.

Люди давно не навідувалися до святого місця, від нього віяло запустінням і бентегою, яку лише підкреслювали нервозні удари бубнів. Природа, спотворивши донедавна сонячний день передвістям лихої негоди, гнівалася на зухвальців, котрі насмілилися порушити віковий спокій. Та й чи варто очікувати іншого? Коли про богів забувають вони лютують і нелегко виблагати їхнє прощення.

Бубни замовкли. Запала тиша: нервозна, гнітюча. Лише зрідка її порушували сердите виття вітру та несміливий схлип котрогось із немовлят, яке марно шукало тепла біля грудей матері. Жменька людей вигляділа мізерною у порівнянні з амфітеатром і самою спорудою. Але це були всі, хто залишився від колись могутнього та квітучого племені. Від народу, який підкорив майже всю земну твердь і нав'язав її нікчемним насельникам своє незаперечне володарювання. Тоді боги були щедрі й не скнарили милостей. Але окриленні перемогами

люди забули покровителів, затьмарені гординою, приписували удачі лише своїм заслугам. І успіхів дедалі меншало. Спочатку неврожай, голод, потім хвороби й пошесті, бунти рабів та все частіші й нахабніші набіги колись покірних боягузливих сусідів...

Розбещені багатством і владою завойовники розбрідалися по світу, відрікалися від коріння й перестали значитися єдиною расою. Зливаючись із поневоленими, поповнювали їхні ряди, даючи нове покоління, сповнене бажання боротися із загарбниками. Так трапляється завжди, коли малий народ поглинає великі, якими б силою і знаннями він не володів. Нащадки вславлених йшли проти кривняків під чужими прапорами завойованих предками країн.

Аби зіграти пам'ять, потрібні віки, але забуття не буває повним. Залишилися спільні слова в мовах різних народів, у найвіддаленіших куточках землі народжувалися немовлята зі схожими рисами, які відтворювали гордовиті профілі могутніх пращурів. Боги називалися однаковими іменами, вчинялися схожі обряди. Тільки цього замало, щоб сприяти відродженню втраченого. Велика цивілізація зазнала краху й була приречена на загибель.

Купка людей повернулася до джерел, до святого місця, з якого починалося Могутнє Царство, щоб просити у забутих богів милосердя та поблажливості. Нащадки великих вже не прагнули панування над світом, вони жадали лише одного — вижити.

Вітер посилювався до шаленого. Розбиваючись об кам'яні брили, скавулів, мов згряя голодних вовків. Сірі хмари повністю укутали небо, нависали низько над землею. Сутінки поглинули світло, поземка згустилася, ставала дошкульною й нещадною. Страх і холод змушували бідолах збиватися до купи, тулитися одне до одного. Їхні очі з надією дивилися на кам'яні колоси, котрі гордовито височіли на вершині гори, складеної із величезних гранітних брил. Грубо витесані й понівечені часом кам'яні страхіття лякали й змушували завмирати

серця, бо уособлювали сміливість, гідність, незалежність — риси, притаманні далеким пращурам, але змарновані й загублені, здавалося, назавжди.

Все тут нагадувало про колишню велич: велетенська площа, гігантські кам'яні блоки, рівно підігнані один до одного. Що за сила зуміла їх зрушити й підняти? Нині вона втрачена, як втрачені знання, завдяки яким зодчі втілили снагу та дух свого народу в монументальній споруді. Без сприяння богів не обійшлося. Можливо тих, котрі досі височіли по обидва боки звивистої стежки на вершину Храму й указували шлях до вівтарів з краплеподібними чашами, кров'ю жертв із яких жилилися покровителі.

Боги довго не мали звичної їжі. Дощова вода не вгамовувала їх спрагу. Деякі не витримали, знесилені звалилися додолу, розтрощивши тіла об кам'яні плити. Там, де вони стояли, мовчазним докором муляли очі уламки ніг та залишки гранітних постаментів. Котрі вціліли, досі вражали гордовитою поставою, проте й на них закарбувався відбиток скорботи й байдужості до всього, і до своїх недбалих годованців теж.

Але ж вони — Боги! Вони мусять бути милосердними!

Знедолені, коли й не вірили, то сподівалися, що зуміють розбуркати заснулих богів, отримати їхнє прощення і вимолити право на життя. Звісно, це непросто. Боги люблять найліпше, а де його взяти? Здорових і молодих майже не лишилося. Нинішньому поколінню далеко до славетних витязів, знаних за дідівськими переказами. Вибирати ні з кого. Найкращі з тих, хто залишився кров'ю сплатять за слабеньку іскорку надії, котра ледь тліла в зневірених серцях. П'ять незайманих дівчаток і стільки ж юнаків, найсильніших, найбільш здатних. Більше запропонувати нікого, інакше, втрачається сенс порятунку. Боги мають утямити й змилоститися, прийнявши занадто скромну жертву.

Ненадовго вітер вщух, на зміну пронизливому виттго долинув гуркіт річки, яка півколом оминала протилежний бік святилища. Усі завмерли в неймовірній напрузі.

Начебто ожили й обізвалися кам'яні велетні. Тільки, що вони кажуть? Мову богів забуто, як з ними спілкуватися ніхто не знав.

Знову, спочатку нескладно, а потім ритмічно й голосно загупали бубни. Негода стихла, затаїлася, злякавшись, або прислухаючись до настирних звуків. Обійшовши натовп, група жерців у білих шатах зі смолоскипами в руках повільно рушила на вершину Храму. За ними озброєні стражники вели приречених. Позбавлені одягу юнаки й дівчата тремтіли від холоду й від страху, але покірно плелися слідом за катами. Стражники інколи підганяли їх незлими стусанами держаків списів.

Сніг припинився, темрява згустилася до відчутної на дотик. Стиснута низько навислими хмарами, вона пригнічувала й позбавляла волі. Вогні смолоскипів у руках жерців відбивалися від застиглих кам'яних велетнів, перевтілюючи їх у жахливих монстрів, котрі хижо посміхалися, передчуваючи близьке частування. Траурна процесія минула галерею богів й зійшла на верхній майданчик, де височіли статуї небачених тварин. Біля їхнього підніжжя розкинулася кам'яна Жінка — символ життя та продовження роду.

Провожаті скинули в центрі майданчика оберемки хмизу й поспішили вниз. Хтось підніс смолоскип, язики полум'я знялися догори, кривавим блиском осяяли скорботне небо. Бубни замовкли. Старший із жерців наблизився до круглого каменю, одна зі сторін якого, опираючись на дрібніший, відкривала під собою порожнечу, витягнув із заглибини сховані бронзові ніж та чашу. Скільки вони пролежали від останнього обряду не відав ніхто, але боги вберегли страшні знаряддя, які обіцяли їм смачну поживу.

Вручивши чашу помічнику, старший жрець подав знак, двоє стражників вихопили з купки приречених струнку русяву дівчину. Жертва, досі спокійна й смиренна, затялася, запручалася. Та що вона могла вдіяти проти сильних чоловічих рук? Її миттю звалили на холодний камінь. Крик відчаю і безнадії заглушив бубни,

котрі в унісон озвалися знизу й здавалися далекими та не надто гучними.

Раніше жертви помирали легко. Навіть полонених ворогів перед стратою напували зіллям, яке позбавляло їх волі до спротиву й стишувало біль. Але секрет приготування напою давно втрачено. Жрець змахнув гострим ножем, і натовп внизу здригнувся від нового крику. Яскраво-червоний струмінь спалахнув у відблисках багаття, наклавши кривавий відбиток на одяг катів. Не в змозі більше кричати, нещасна з перекошеним від болю обличчям і відкритим ротом, що несамовито хапав повітря, сіпалася в міцних обіймах стражників. Один із жерців тримав обрубок її руки, інший збирав у чашу кров, яка витікала з рани. Слідом за першою рукою відтягли другу. Лише потім страждальниці перерізали горло, умертвивши остаточно.

Коли чаша наповнилася, жерці ковтнули потроху (боги мали пересвідчитися, що їм пропонують якісний продукт) і вилили кров дівчини в краплеподібне заглиблення у жертвовному камені. Тоненька червона цівка, розтоплюючи снігову крупу, повільно сочилася лише їй знаним маршрутом, оживляючи пересохлі артерії Храму, вселяючи в нього життя, відновлюючи колишні міць і снагу. Запах розтерзаної плоті й повітої парою крові додав нове в атмосферу святилища, а крик нещасної розбудив досі спляче: могутнє, страшне й водночас гідне захоплення та поклоніння. Храм більше не виглядав забутим і зруйнованим. Мертві уламки каменів, вдихнувши силу, оживали й випромінювали приховану досі потужну енергію. Досягаючи людей, вона звільняла їхні думки від рабської покори, вселяла дух неприборканої вседозволеності. Чим голосніше волали приречені, тим несамовитішим ставав натовп біля підніжжя гори. Враз щезнули заборони, які століттями насаджувалися умовами співіснування, тілами й душами заволоділа первісна дикість. Храмова гора тремтіла вже не тільки від криків болю, котрі досягали з вершини, а й від збуджених стогонів вакханалії, яка розігралася внизу.

Струмки крові стікали невидимими оку борозенками, зімкнулися між собою, утворивши химерну павутину. Щойно візерунок набув завершеності, небо пронизав яскравий спалах і могутній грім, сколихнувши простір, прокотився над долиною. Немовби за його велінням хмари розійшлися і над Древнім Храмом засяяв кругловидий місяць. Його світло торкнулося кров'яних артерій, ті спалахнули блакитною загравою. Холодне неприродне полум'я піднеслося до небес, відбиваючи в них хитромудрий візерунок, і на мить затьмарило світило, котре його породило. Всі: і жерці, і воїни, і натовп внизу, завмерли в німому захваті, а потім, не змовляючись, впали на коліна й прикрили голови долонями. Знову загуркотів грім, земля хитнулася, гранітні брили задрожали, мов живі.

Боги почули мольби злиденних і щось говорили. Тільки ніхто не розумів їхню величну мову.

Сяйво згасло зненацька, як і спалахнуло. Блакитне полум'я потьмяніло, опустилося, зійшлося з тоненькими цівками крові, які продовжували відблискувати синіми цятками. Дочекавшись повного злиття, вогники-цятки почали підстрибувати й переміщатися. Невдовзі вони вишикувалися двома лініями, край яких сягав підніжжя гори, а інший упирався в круглий камінь посеред верхнього майданчика, той самий, з-під якого жерці дістали знаряддя для обряду.

Збляклий після спалаху місяць знову набрав снаги, його світло спрямувалося на білий камінь, що підпірав гранітну брилу. Той запульсував ледь помітними зеленими крапочками й поступово набув стійкого смарагдового кольору. Неймовірне піднесення заволоділо душами людей. Боги прийняли жертву, пробачили недбайливим дітям, вказали їм шлях до порятунку.

Усі, хто перебував внизу, рушили означеним коридором. Коли зібралися на верхньому майданчику, головний жрець наблизився до осяяного каменю, приклався долонями. Від дотику сяйво посилювалося, руки жерця стали прозорими й просвічувалися наскрізь.

Люди заклакли в очікуванні. Навіть природа завмерла. Лише гучне дихання та стукіт сердець, порушували тишу священного місця. Час зупинився. Світ зник. Залишилося тільки святилище, близькі й незвично великі зорі та мізерна купка нещасних.

Тихо й непомітно долина внизу наповнилася клубчастою млою, мовби хмари, які недавно огортали небо, вирішили перепочити й опустилися на землю, укривши її непроникною оболонкою. Крізь цупку завісу просякали лише крихітні іскорки — крапельки крові принесених у жертву одноплемінників. Нескінченний Всесвіт поглинув земну твердь, залишивши лише крихітний острівець, на якому тулилися бідолахи. Непрозорий серпанок наблизився впритул, обволік, стиснув невидимими путами. І тоді камінь під руками жерця спалахнув, з-під нього вирвався сніп полум'я, закружляв величезною спіраллю з широкою горловиною.

Першим вихор проковтнув жерця, за ним ступила в невідомість решта представників колись великого й могутнього народу. Боги дарували їм прощення, вказали шлях до землі предків. До тієї землі, де бездарні нащадки сподівалися відродити втрачене, аби повернутися сильними й непереможними. Тієї миті їм судилося збагнути основну забуту мудрість, і надалі вони зареклися жити, не відступаючи від Закону Предків.

Коли останній втікач розчинився у вогненному вихорі, туман розвіявся, хмари знову піднялися до неба, сховавши місяць і мерехтливі зорі. Завило з ураганною силою, снігова крупа згустилася до хурделиці. Зовсім скоро місцевість навкруги замело товстим сніговим покровом. Самотня скеля сиротливо тулилася в глибокій долині, вітри нещадно разили її гранітну основу, знищуючи сліди людської діяльності. У вибіленому зимою пейзажі вже ніщо не нагадувало про велич колись непереможної раси.

ЧАСТИНА ПЕРША

Розділ перший

Вона була нічогенькою — мила крихітка, яка уявила себе великим ученим і протягом півтори години втлумачувала присутнім наукові терміни, котрі у певних колах інакше, як зазнайкуватими ніхто б не назвав. Але їй пощастило: публіка підібралася тямуща, або принаймні вдавала, що тямить. Та й хіба могло бути інакше на науково-практичній конференції, присвяченій такій вузькій і специфічній темі, як «Проблеми дослідження духовного життя давніх суспільств півдня та центру України»? Тим паче, що основу аудиторії становили студенти-першокурсники, а до сесії залишалися лічені дні. Під невсипним оком декана вони дослухалися до кожного слова оратора, а дехто навіть конспектував.

В атмосфері загальної зосередженості я почувався незатишно й відверто нудьгував. Сесію мені не здавати, а заглиблюватися в хитромудрі теорії бажання жодного. Аби чимось розважитися зосередився на особистості доповідачки. На відміну від теми доповіді, вона нудною і прозаїчною не здавалася.

Я відкрив програмку конференції й прочитав: *«Свириденко Тетяна Сергіївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри загальної історії Національного університету імені Т. Г. Шевченка»*.

Скільки ж їй років? Безумовно, не менше тридцяти: інститут, аспірантура, написання дисертації, захист...

Як для вченої дами, вигляділа Тетяна Сергіївна непогано й аж ніяк не скидалася на виснажених злиденною зарплатнею старих дів, з якими в мене стійко асоціювалися науковці, представниці слабкої статі. Зустрівши жінку в інститутському коридорі, я б навряд чи виділив її з натовпу акселерованих студенток, зрощених на чорнобильській радіації, немов бройлерні

курчата на вітамінах. Пухкенька симпатична попка щільно упакована в тісні джинси, вільна світла блузка радувала очі глибоким вирізом, який наочно спростовував думку про можливу приналежність жінки до категорії безстатевих книжкових хробаків.

Її шкіри не торкнулася весняна засмага, в обличчі не вбачалося плебейської вульгарності. Навпаки, вирізнявся вроджений аристократизм, що рідко зустрічається у наш час. Коротко підстрижене темне волосся, акуратно вищипані чорні брови, тоненький носик, обведені блідою помадою губки, витончене підборіддя. Цю жінку легше уявити прикрасою багатого особняка, ніж такою, що марнує життя у бібліотечних читальнях за нудними томами історичних монографій.

У залі відчулося пожвавлення, залишивши споглядання доповідачки я таки прислухався до її слів.

— Насамкінець хочу сказати: сучасній історичній науці практично нічого не відомо про вірування та обряди наших далеких предків, яких у всьому цивілізованому світі йменують аріями — людьми землі. Через обставини, що склалися, в основному, ідеологічні обмеження колишньої радянської науки, у нас цей народ продовжують називати не інакше як представниками трипільської культури...

Браво, дівчинко! Ну й загнула. Бозна скільки часу розпиналася невідомо про що, і в результаті — скромне зізнання, що ніхто нічого не знає. Це мені нагадало переглянуту нещодавно мелодраму «Анастасія» про долю начебто вцілілої спадкоємиці сім'ї Романових. Американський режисер упродовж двох серій тримав глядачів у напрузі, чи визнають родичі Анастасію за свою, а наприкінці фільму зізнався, що й сам не впевнений, була вона справжньою дочкою царя чи талановитою самозванкою? Після таких фіналів неодмінно залишається гіркота розчарування і шкодування про змарнований час.

Але вчена дама не чула моїх мовчазних закидів і продовжувала з нестримним натхненням:

— Ідеологія наклала глибокий відбиток на всі аспекти нашого життя і на історію особливо. Впродовж десятиліть вигідніше було займатися вивченням питань марксизму-ленінізму, ніж справжньою наукою. Результат — закономірний. Ми не знаємо майже нічого. Давно немає Радянського Союзу, а історична наука залишається однією із найбільш заангажованих і кон'юнктурних. Змінилися лише акценти. Вчені, основна маса яких виходить із комуністичного минулого, розучилися працювати по-справжньому, зазвичай їхня діяльність зводиться до написання злободенних статей та рефератів. Раніше вони віщали про керівну роль комуністичної партії, нині з таким же апломбом творять про світове значення української буржуазної революції. Навіть археологія, яка за всіма критеріями має бути об'єктивною і незаідеологізованою, насправді такою не є. Знахідки, котрі не вписуються у задекларовані авторитетні теорії ігноруються, а консервативні наукові журнали не допускають на свої сторінки революційних віянь та свіжих ідей.

Студенти пожвавішали, загомоніли, обличчя декана спохмурніло, а я зрозумів, що час витрачено не даремно і з конференції можна витиснути більше, ніж буденний інформаційний матеріал.

— Усе це в результаті може призвести до повного краху науки як такої. Молоді навчаються у старших, а ті всіляко відбивають бажання мислити нестандартно й нетрадиційно. За таких умов, погодьтеся, ні про який прогрес йтися не може.

Тепер Тетяна Сергіївна й зовсім перестала бути схожою на солідного вченого з науковим ступенем, вона більше нагадувала оратора на мітингу. Емоції взяли гору над розумом, жінка безжально трощила авторитети консервативних колег, звинувачуючи їх у всіляких гріхах. Може й справедливо, але, як на мене, допускалася серйозної помилки, яка зрештою могла поставити жирний хрест на її кар'єрі, котра ледь розпочалася. Немов задирлива дівчинка, у якої юнацький максималізм

і наївна віра у справедливість затьмарили здатність твезо оцінювати дійсність.

Кожен із нас у молодості пройшов стадію сприймання світу в рожевих кольорах. Єдиними надійними ліками проти поступального романтизму ставала шокова терапія. Поки людина не шмякнеться обличчям об асфальт, нізащо не прозріє. Тетяна Сергіївна, схоже, досі уникала подібної каверзи, що здавалося неймовірним з огляду на її соціальний статус. Не лише мною помічено, що найбільше бруду накопичується саме в зовні пристойних й інтелігентних викладацьких та наукових колективах. Єдиний прийнятний для їхнього середовища закон — закон джунглів. Не з'їси ти, з'їдять тебе. І кожен готовий проковтнути ближнього заради власного блага.

Яким чином вдалося вижити цьому тендітному, наївному пташеняті?

Я з цікавістю спостерігав за реакцією декана істфаку. Більшого консерватора у вченому світі навряд чи відшукати, дивно, що він досі дозволяє студентам слухати подібну ахінею. Відтак, можна було очікувати будь-чого, навіть скандалу, що, враховуючи специфіку моєї професії, рівносильно знайденому самородку для золотошукача. Проте довелося розчаруватися. Декан вертівся, мов на голках, почервонів до кінчиків вух від обурення, але перервати доповідь норовливої лекторки не наважувався. Ймовірно, його стримував столичний статус доповідачки, що в неписаному табелі про ранги для периферійного вишу малося вагомим аргументом.

— І, повертаючись до теми моєї доповіді, — продовжувала Тетяна Сергіївна, — хочу вкотре зазначити: ми не знаємо історії своїх предків не тому, що не збереглося археологічних чи інших пам'яток, а виключно через те, що ніхто й ніколи їх не шукав. До речі, вельми шанований мною академік Борис Рибakov, не лукавлячи, чесно зізнався у цьому у своїй монографії «Язичництво Древньої Русі».

Не скажу точно, що змусило мене зупинити свій вибір на цьому самовпевненому дівчиськові. Либонь, її необачлива «донкіхотська» зухвалість, чи її особиста

ваба? А може те й інше разом узятє. Інколи майже неможливо пояснити власні спонукання і вчинки. Непередбачуваність — риса, властива кожному. Саме вона урізноманітнює наше життя, вносячи до його рутинного перебігу звабливу родзинку.

Та хай там як, я вирвав із блокнота аркуш і, намагаючись, щоб почерк був розбірливий, написав: *«Шановна, Тетяно Сергіївно! Якщо Вас справді цікавлять деякі невідомі історичні факти на тему Вашої доповіді, я із задоволенням зустрінуся з Вами»*. Підписав, передав цидулку найближчому сусідові й простежив її шлях через всю аудиторію до столу президії. Я бачив, як доповідачка розгорнула записку, прочитала, обвела поглядом присутніх і, не розпізнавши автора, кивнула головою, звертаючись мовби одночасно до всіх присутніх.

Довга трель дзвінка сповістила про перерву в роботі конференції. Студенти зірвалися з місць, наповнивши приміщення збудженим гамом. Підкоряючись загальному запалу, я також зіскочив зі стільця і слідом за всіма кинувся до виходу. Але одразу осікся і зупинився. Дивна істота людина. Щойно занурився у студентське середовище, підсвідомість миттєво перенесла на десяток років назад, пробудивши інстинкти, які давно мали канути в Лету. Чи, можливо, це звичайне стадне почуття, дух натовпу, який заволодіває, підхоплює немов тріску вихором й несе, позбавляючи здатність контролювати думки та дії?

Всоромившись власної жвавості, я відступив з проходу, пропускаючи першокурсників, а далі вже некапально зійшов до столу президії. Тетяна Сергіївна стояла біля вікна, розгублено приглядалася до кожного, хто проходив повз, марно намагаючись виділити з сотні осіб автора записки, що її зацікавила. Косий промінь сонця, пробравшись крізь запилене скло, відбивався від блискучого кулончика, перетворюючи його у своєрідний маячок, і очі мимоволі зупинилися на глибокому вирізі її блузки. Напевно я вишукував для себе

непотрібні виправдання. Кулончик, яким би гарним і витонченим не здавався, був далеко не найцікавішою маною у спокусливому вирізі.

Досі розсіяний погляд вченої нарешті виділив мене з натовпу. Моя пильна увага до кулончика не лишилася непоміченою, але жінку це анітрохи не збентежило. Навпаки, здається навіть сподобалося. Тетяна Сергіївна мило посміхнулася і ступила назустріч.

— Це ви написали?

Вона стискала в кулачку аркуш, який я нещодавно вирвав зі свого блокнота. Від її приємного голосу й усмішки, що не зникала, тепла хвиля прокотилася по тілу.

— Мені сподобалася ваша лекція. Хоча, маю зауважити, деякі міркування здалися надто різкими.

— Ви не схожі на студента.

Я дістав із кишені візитівку і простяг Тетяні Сергіївні.

— Преса? Дивно. Досі преса мною не цікавилася. Що ж ви... — вона знову глянула на візитку, — Андрію Васильовичу, хочете від мене почути?

— Можна просто — Андрій... Мушу вас розчарувати, Тетяно Сергіївно. Все, що я хотів почути, я почув. Хіба, забажаєте дещо додати в приватному порядку... — погляд мимоволі зісковзував на блискучу прикрасу й жінка неправильно розтлумачила останню фразу.

— Якщо це банальний привід для знайомства...

— Ви уникаєте нових знайомств?

— З цікавими людьми — ні. Але не втерплю вульгарності.

— Дивлячись, що вважати під цим терміном...

Нитка розмови збігала бозна-куди й знайомство загрожувало обірватися не розпочавшись. Але Тетяна Сергіївна не поспішала грюкати дверима, демонструючи загальноприйнятим способом обурення моєю поведінкою. Уважно оглянула мене, зігнала суворість з лиця і знову посміхнулася.

— Ви — філософ, — зауважила. — Але філософські дискусії — не моя специфіка. Відтак, може наблизимось до головного. Що вас спонукало написати мені?